

גבולות היחידה: פרק יא'

נושא היחידה: אזהרה על מכת בכורות

כתבה: יעל דאר

מספר שיעורים: 1

הסבר כללי:

הגענו למכה האחרונה. מכת בכורות. מכה זו היא הגדולה והסופית. זו המנחיתה מכה ניצחת, שלאחריה בני ישראל יוצאים ממצרים. מבחינת פרעה – הוא מגרש אותם. מבחינתם – הם יוצאים ביד רמה. למרות שלא נלמד ביחידה זו על ביצועה של מכת בכורות, בכל זאת נמלא את תעודת הזהות הרגילה לפי הפרטים שיהיו בידינו. כמה מטרות לשיעור זה:

ערך: כמה מטרות בתחום הערך לפנינו:

- ה' מבטיח ומקיים – לפי רש"י, בני ישראל יכלו לראות בזמן מכת החושך היכן נמצאים כלי כסף, כלי זהב ושמלות אצל המצרים. זאת כהכנה לשאילת הכלים לפני היציאה ממצרים. ה' הבטיח לאברהם 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' – הנה, הבטחה זו עומדת להתגשם.
 - דבר ה' הוא דבר אמת, וכדי לא להביא אפילו את פרעה לפקפוק בכך – משה מדייק בדבריו ואומר: כחצות.
 - בנפול אויבך אל תשמח - גם בכורות השפחה לקו, משום שהיו שמחים בצרתם של ישראל.
 - ה' נפרע מאלוהי מצרים – המשך המאבק באלים – לכן לקו גם בכורות הבהמה.
- ידע:** התלמיד יבין את הקושי שבקביעת הזמן לפרק זה, ויבין את האפשרויות השונות. התלמיד יבחין בין 'בחצות' ל'כחצות'. בין בערך לבדיוק.
- מיומנות:** חלוקת הפרק לחלקים שונים, וקביעת נושא לכל חלק, לפי זיהוי סיום פרשיה ולפי זיהוי מאמר חדש. "ויאמר..."

פתיחה:

נקרא כעת את כל הפרק ונאמר: הפרק הזה מחלק לשלשה חלקים. משימה לזמן הקריאה: לנסות לזהות היכן מתחיל חלק חדש. בהמשך נבקש לקרוא בשקט ולזהות את הנושא של כל חלק.

לאחר הקריאה – דיון במשימה שניתנה: תלמיד שייתן תשובה יתבקש לספר כיצד הוא חילק? מה עזר לו? חשוב להראות לילדים שיש פרשיה סגורה – ובדרך כלל זה סימן שמתחיל משהו

חדש (אם כי לא תמיד). המילה 'ויאמר' מופיעה בפסוק א: "ויאמר ה' אל משה", בפסוק ד: "ויאמר משה: כה אמר ה' " ובפסוק ט: "ויאמר ה' אל משה" המילה 'ויאמר' מסמלת התחלה של פסקה חדשה.

חלק א: פסוקים א-ג – ה' מצווה את משה להגיד לעם לשאול כלי כסף וכלי זהב. (ה' למשה)
חלק ב: פסוקים ד-ח – אזהרה על מכת בכורות. (משה לפרעה)
חלק ג: פסוקים ט-י – ה' מגלה למשה שגם הפעם פרעה לא ישמע לדבריו. (ה' למשה)

עיון בפסוקים:

נקרא את הפסוקים לפי חלוקתם לחלקים שחילקנו קודם:

פסוקים א-ג:

למורה: בפסוקים עלולה להתעורר שאלה – הלא כתוב "וישאלו" ושאלה היא לקיחה על מנת להחזיר, אם כן – האם בני ישראל "רימו" את המצרים? על כך ניתן להשיב מספר תשובות, המופיעות בדברי המפרשים שלהלן.

נשאל את הילדים: מה בדיוק משה צריך לצוות את העם לעשות? "וישאלו..."
מה היא שאילה? בדרך כלל – השואל חפץ מחברו צריך להחזיר לו. האם ישראל נצטוו לרמות את המצרים? לקחת – ולא להחזיר? ומדוע היו צריכים לשאול את הכלים? (דיון עם הילדים. שיצעו הם קודם את הצעותיהם לשאלה מוסרית זו).

נענה הפעם על השאלה השניה קודם:

נקרא את דברי **רש"י**, פס' ב: "בבקשה ממך, הזהירם על כך. שלא יאמר אותו צדיק, אברהם, 'ועבדום ועינו אותם' – קיים בהם. 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' – לא קיים בהם. (הפסוקים – מברית בין הבתרים, בראשית טו) – יש כאן קיום ההבטחה לאברהם, שזרעו יצא ממצרים ברכוש גדול. ה' מבטיח ומקיים!

לפי זה, הכלים ששאלו בני ישראל מהמצרים – לא היו בהשאלה, אלא במתנה.

רשב"ם, פס' ב', מביא פסוק מתהילים, המוכיח שלשון שאילה יכולה להתפרש כמתנה גמורה. (שאל ממני ואתנה גויים נחלתך). תבקש – ואתן לך.

ספורנו חושב, שבאמת היתה זו שאילה. כך זה הוצג למצרים. ובזכות זה רדפו המצרים אחרי בני ישראל לים סוף, ורק לאחר טביעתם נשאר הכלים אצל ישראל כמתנה. **חזקוני** מסביר שהכלים היו השאלה כמתנה – במקום כל הבתים והרכוש שבני ישראל השאירו במצרים. (כל מה שלא יכלו לסחוב עמהם).

פירוש ר"ח (רבינו חננאל) מסביר שהכלים היו שכר על עבודתם של בני ישראל במצרים במשך 210 שנים. ולכן, אין זו שאילה כשאלה האמורה בכלים – על מנת להחזיר. אלא ציוה שישאלו מהם במתנה¹.

¹ אפשר לספר כאן את הסיפור היפה על גביהה בן פסיסא שנתווכח עם בני אפריקה מול אלכסנדר מוקדון (גמרא פסחים צא): וחישב את שווי הכלים מול שכר העבודה של 210 שנים. הסיפור מופיע בלשון קלה בספר 'כה עשו חכמינו' חלק ג' בסיפור: 'למי שייכת ארץ ישראל'. העיקר נמצא מעמ' 177 עד סוף הסיפור.

לסיום החלק הזה נשאל – איך לדעתכם יגיבו המצרים לבקשת בני ישראל 'לשאול' את כליהם היקרים? אפשר לתת תשובה מההיגיון ומהמחשבה שלהם, ואפשר גם למצוא תימוכין בפסוק.

נעיין בפסוק ג ונראה, שה' נתן את חן העם בעיני המצרים, ולעת עתה הם הסכימו לתת את הכלים. ואפילו משה, המביא עליהם את המכות – היה גדול בעיניהם².

פסוקים ד – ח:

נקרא שוב את הפסוקים, ונשאל: מתי נאמרה האזהרה הזו? מה הבעיה שלנו? נזכיר לילדים את הפסוק האחרון בפרק הקודם: "לא אוסיף עוד ראות פניך". משה לא יראה עוד את פרעה. אם כן, מתי אמר לו את האזהרה על מכת בכורות? הילדים יכולים להציע תשובות שונות. אנו נציע כאן את תשובותיהם של הפרשנים. רש"י (פסוק ד), רמב"ן (פסוק א): בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו. כלומר, כשעמד לפני פרעה, בסוף מכת החושך, לאחר שנאמר: 'לא אוסיף עוד ראות פניך' אמר גם את האזהרה על מכת בכורות.

רמב"ן מדייק שמשה אמר: לא אוסיף עוד ראות פניך – בהיכלך. אצלך בבית. אבל פרעה עוד יבוא אל משה בעצמו.

בדרך כלל ה' לא דיבר עם משה בתוך העיר, שהיא מלאה בעבודת אלילים (כפי שראינו במכת ברד: "כצאתי מן העיר אפרוש את כפי אל ה'") (פרק ט, ט) – בתוך עיר המלאה עבודת גילולים אין דיבור של ה' למשה. וכאן, בעמדו לפני פרעה – זה חריג. רמב"ן אומר שה' קפץ ונכנס מיד לארמון פרעה כדי להגיד למשה את הנבואה – שיאמר אותה מיד לפרעה – כדי שלא ימצא משה בדאי, שאומר הוא 'לא אוסיף עוד ראות פניך' – ועדיין יש להזהיר מפני מכת הבכורות.

ראב"ע אומר שהנבואה נאמרה כבר מזמן, זו שנכתבה בפרק ד' פסוק כב – כג: "אמרתי אל-פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל. ואמר אליך שלח את-בני ויעבדני ותמאן לשלח הנה אנכי הרג את-בנך בכרך". משה אמר אותה עכשיו לפרעה, מכיוון שהבטיח שלא יוסיף עוד לפגוש אותו.

כעת נבנה תעודת זהות למכה.

(התשובות באדום. התשובות נאספות במהלך השיעור על ידי התלמידים בדיון בכיתה, ואחר כך נקודות ייחודיות למכה זו).

אזהרה: פסוקים ג - ח

האם מוזכרת הפליה? "ולכל בני ישראל לא יחרץ-פלב לשנו למאיש ועד-בהמה למען תדעון

² משה היה גדול בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. א. צריך לשים לב שלא היה גדול בעיני פרעה בעצמו. ב. בעיני העם – זה עם ישראל. בפעם הקודמת שמשה דבר אתם (פרק ו', ב – ח) הם לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה. לאחר מכן לא שמענו כלל דיבור בין משה ובין העם. וכעת – הם שוב מסכימים לשמוע לו.

אֲשֶׁר יִפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל". (פס' ז)
המטרה: "למען רבות מופתי בארץ מצרים" (פסוק ט)

מי יבצע את המכה? ה'

במי פגעה המכה? "כל-בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על-כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרמים וכל בכור בהמה".

תוצאות המכה: "ומת כל-בכור בארץ מצרים... והיתה צעקה גדלה בכל-ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף".

תגובת פרעה הצפויה: "אחרי-כן ישלח אתכם מזהה כשלחו כלה גרש גרש אתכם מזה".

יש להסביר כמה עניינים:

- לא יחרץ כלב לשונו – אף כלב לא נבח. קל וחומר שלא היו נזקים לבני ישראל.
- המטרה המוזכרת בפרק מוזכרת בסופו, וניתן לומר שהיא מתייחסת לכל המכות. בעיון בפסוקים האחרונים נתייחס למה שאומרים המפרשים על מילים אלו.
- את המכה האחרונה, המכה הניצחת, מנחית הקב"ה בכבודו ובעצמו. במכה זו יש נטילת חיי אדם, ולכן רק ה' – ממית ומחיה – פועל בעצמו.
- הנפגעים במכת בכורות: מבכור פרעה – גם זה שעתיד לשבת על כיסא מלכותו, וכל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. עד בכור השפחה – למה לקו בני השפחות? משום שאפילו הם היו משעבדים את ישראל ושמחים בצרתם. ובכורות הבהמה למה לקו? משום שהמצרים עובדים להם. לפיכך הלקה ה' גם את אלוהי מצרים.
- על הפגיעה בבכורות השפחות ניתן לשאול את הילדים – מה דעתם על התנהגותם של בני השפחות, לפי הפירושים? נקיים דיון קצר שמשמעו – בנפול אויבך אל תשמח. בני השפחות, אשר בעצמם עבדים הם ואינם בני חורין, יכלו לנהוג כלפי בני ישראל ביתר הזדהות עם מצבם (אמפתייה) אך לא עשו כן, אלא שמחו בצרתם.
- כחצות הלילה: האם משה אינו יכול לדייק באזהרה על המכה? בתיאור המכה כתוב כך: "ויהי בחצי הלילה וה' הקה כל-בכור בארץ מצרים" – בדיוק בחצות. מדוע לא אמר כך לפרעה? אלא שהקב"ה יודע לחשב רגעים מדויקים, אך בני אדם לא כך. אם אצטגניני פרעה יעשו חישוב, ויטעו בכמה רגעים, הם יאמרו שה' לא אמת ואינו דייקן. עדיף להגיד להם זמן משוער מאשר לדייק. אבל ברור שה' נתן את המכה בדיוק בחצי הלילה.³
- כשמשה אומר: "וירדו כל-עבדיך אלה אלי והשתחוו-לי" – הוא מתכוון לכך שפרעה הוא שירד אליו וישתחוה לו, ויתחנן לפניו שיצאו ממצרים. אבל מתוך כבוד למלכות אמר

³ ניתן להוסיף, שגם קביעת זמן כניסת השבת דומה לכך. הקב"ה יודע עיתים ורגעים, אך בני אדם לא. ולכן מוסיפים קצת מהחול אל הקודש, ומכניסים שבת כמה דקות לפני שקיעת החמה. כדי שלא נפספס את הרגע המדויק.

שיהיו אלה העבדים.

- המאבק באלוהי מצרים: שיאו של המאבק "ועברתי בארץ-מצרים בלילה הזה והפיתי כל-בכור בארץ מצרים מאדם ועד-בהמה ובכל-אלהי מצרים אעשה שפטים". זהו ציטוט ממכת בכורות. כלומר, מכת הבכורות היא חלק מהמאבק באלוהי מצרים.
- פסוקים ט – י'
אלה הם פסוקי סיכום לכל תשע המכות והאזהרה על מכת בכורות. בכל המכות (במיוחד האזהרות) פרעה לא ישמע אל משה ולא ישלח את בני ישראל מארצו – וכל זאת – "למען רבות מופתי בארץ מצרים".

הצעות להמחשה:

סרטון סיכום לעשר המכות. פירוט עליו מופיע בסיכום.

מסרים והפנמה:

- ה' מבטיח ומקיים (שאלת הכלים).
- בנפול אויביך אל תשמח. (מטרת אגב, להתנהגות טובה ונאותה בחברה).
- ה' מכה באלוהי מצרים. גם בבהמות, אך גם ביחס לבכורות עצמם.

מבט שלם:

מכה זו סוגרת את עשר המכות. כאן אנו רואים רק את האזהרה. כדאי בסוף/ תחילת כל מכה לכתוב על הלוח: דצ"כ עד"ש באח"ב ולהדגיש בצבע / במעגל את מה שכבר למדנו. כך ניתן לראות היכן אנחנו נמצאים. עוד במבט השלם: אנו נמצאים לפני המכה האחרונה. אך היא לא תבוא באופן מידי. הפרק הבא עוסק בהכנות לחג הפסח ולקרבת הפסח. רק בהמשך פרק יב' נקרא על הביצוע של מכת בכורות (פסוק כט – לו). על המכה עצמה נלמד בהקשר ליציאת מצרים.

סיכום:

ניתן לצפות בסרט '[עשר המכות](#)' – זהו קטע מהסרט 'יציאת מצרים' (אורך: 6:04). בקטע מופיעות חלק מהמכות. המשימה לתלמידים היא: אלו מכות נראות בסרט? האם מסודרות לפי הסדר בתורה?
מספיק לצפות עד הדקה 3:14. (שאז פרעה מתחיל לרדוף אחריהם. אבל ההמשך – קריעת הים – מאוד יפה).

הרחבה והפניות למקורות נוספים:

הפעם נכתוב מה לא מומלץ.

לא מומלץ להראות את הסרטים נסיך מצרים ויציאת מצרים. הסרטים אמנם אומנותיים ויפים, אך אינם תואמים את הכתוב בתורה, ולא היינו רוצים שתלמידנו יחשבו שפרעה נשאר בחיים לאחר קריעת ים סוף. הסרטים – כוחם גדול. טוב מראה עיניים. אם אנחנו, המורים, נביא להם את הסרטים – הם יבינו שזו האמת. בקטע שבחרנו להביא – נתנו משימה שיש בה צפייה ביקורתית.